

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЗУЄВ ВОЛОДИМИР ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.12 (477)

**КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ОСОБИ ПРИ МІЖНАРОДНОМУ
СПІВРОБІТНИЦТВІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2015

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

- кандидат юридичних наук, доцент **Трофименко Володимир Михайлович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального процесу;

Офіційні опоненти:

- доктор юридичних наук, професор **Аленін Юрій Павлович**, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, член – кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України;

- кандидат юридичних наук, доцент **Толочко Олександр Миколайович**, Національна академія прокуратури України, проректор з навчальної роботи, заслужений юрист України.

Захист відбудеться «17» грудня 2015 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано «13» листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Шлях України до європейського співтовариства, динамічний розвиток її міжнародного співробітництва з європейськими країнами у всіх сферах суспільного буття, в тому числі і у галузі протидії злочинності, висувають перед вітчизняною наукою кримінального процесуального права та перед законодавцем нові завдання. Їх сутність полягає у створенні такого правового забезпечення співробітництва у цій сфері, що дозволить ефективно вирішувати завдання кримінального провадження і усуватиме перешкоди для його здійснення.

Вперше на рівні національного законодавства Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) передбачено окремий розділ «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», що визначає процесуальний механізм його здійснення. Крім того, наукове дослідження вказаної проблематики актуалізується також у зв'язку із новизною передбаченого законом порядку здійснення міжнародного співробітництва у цій сфері, відсутністю в Україні комплексних досліджень сутності та системи кримінальних процесуальних гарантій особи як його невід'ємних компонентів. Утім, необхідно підкреслити, що сказане стосується лише того сегменту кримінальної процесуальної діяльності, який пов'язаний із міжнародним співробітництвом, адже сутність та система кримінальних процесуальних гарантій прав особи постійно привертає увагу вчених. Так, науковому аналізу цієї проблематики присвячені роботи вітчизняних науковців та представників зарубіжної правової науки: Н.А. Бобрової, М.М. Видрі, Ю.М. Грошевого, С.М. Грובה, І.С. Загоруй, М.І. Капінус, В.М. Корнукова, Л.А. Кротової, Є.Ф. Куцової, О.В. Капліної, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, А.В. Лошкарьова, В.З. Лукашевича, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, В.М. Трофименка, О.Г. Шило та ін.

Проблеми кримінальних процесуальних гарантій прав особи під час надання міжнародної правової допомоги розглянуто в наукових працях Ю.П. Аленіна, А.Г. Веніамінова, О.Г. Виноградової, В.М. Волженкіної, Т.С. Гавриш, В.П. Зиміна, І.М. Зубова, І.В. Лукашука, М.І. Пашковського, В.В. Сердюка, М.І. Смирнова, Ю.Б. Стринатко, О.М. Толочка та ін.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, які тією чи іншою мірою стосуються заявленої проблематики, абсолютну їх більшість виконано на підставі аналізу міжнародних договорів України у сфері міжнародного співробітництва у зв'язку із наданням правової допомоги в кримінальних справах та практики їх застосування. Законодавчі ж новели сьогодення, закріплені КПК України, потребують нового наукового аналізу та їх осмислення. Це зумовило вибір теми дисертації, визначило її основні напрямки та спонукало до вирішення наукового завдання, зміст якого полягає у комплексній розробці проблеми кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і є складовою частиною цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U000957). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою університету, протокол № 4 від 23 грудня 2011р.

Мета й завдання дослідження. Метою роботи є отримання нових результатів у вигляді наукових висновків щодо сутності та системи кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження, вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із пошуком оптимальної нормативної моделі їх закріплення.

Для досягнення зазначеної мети ставилися такі основні завдання:

- охарактеризувати сутність кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження та виявити їх особливості;
- обґрунтувати системні зв'язки кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження;
- встановити особливості процесуального порядку проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги, як гарантії прав учасників кримінального провадження;
- здійснити критичне осмислення порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги на території України як гарантії прав особи;
- з'ясувати особливості процесуального порядку видачі (екстрадиції) осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, як гарантії прав особи, видача якої запитується;
- на підставі проведеного дослідження та узагальнення правозастосовної практики виявити недоліки правового регулювання порядку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на його удосконалення та підвищення рівня правової захищеності особи – суб'єкта відповідних правовідносин.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку із здійсненням міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Предметом дослідження є кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження.

Методи дослідження обрані з урахуванням специфіки цілей, завдань, об'єкта і предмета дослідження. У роботі використано: загальнонауковий діалектичний метод наукового пізнання дійсності, а також спеціальні методи – історико-правовий, порівняльно-правовий, статистичний,

системно-структурний, метод моделювання, узагальнення тощо. Усі вони застосовані у взаємозв'язку, що сприяло досягненню всебічності, повноти і об'єктивності наукового пошуку, конкретності, обґрунтованості й узгодженості сформульованих у дисертації висновків.

Історико-правовий метод дав можливість дослідити генезу наукових поглядів щодо сутності кримінальних процесуальних гарантій. Порівняльно-правовий метод дав можливість провести аналіз міжнародних актів і законодавства України в частині правового регулювання прав осіб, які беруть участь у кримінальних провадженнях, під час яких здійснюється міжнародне співробітництво. Статистичним методом автор оперував у процесі дослідження окремих напрямків міжнародного співробітництва, з'ясуванні динаміки надання різних видів міжнародної правової допомоги. Системно-структурний метод обрано для класифікації гарантій, закріплених чинним законодавством. Логіко-юридичний метод використано при опрацюванні науково-теоретичних моделей змін до чинного законодавства з метою вдосконалення правової регламентації гарантій прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Нормативно-правове й інформаційне підґрунтя дисертації становлять: Конституція України; міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; КПК України, закони України й підзаконні нормативно-правові акти; рішення Європейського суду з прав людини; законодавство деяких зарубіжних країн. У роботі використані статистичні дані правоохоронних органів України, Міністерства юстиції України з питань, що стосуються предмета дослідження.

Емпіричним фундаментом цього дослідження стала опублікована практика Верховного Суду України, апеляційних і місцевих судів, результати проведеного автором узагальнення практики застосування міжнародно-правової допомоги та екстрадиції прокурорами та судами України, в ході якого вивчено понад 150 кримінальних проваджень цієї категорії.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи стали праці науковців у галузі загальної теорії держави та права, конституційного, кримінального, міжнародного права, цивільного і кримінального процесів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні кваліфікаційною науковою працею, присвяченою комплексній розробці проблеми кримінальних процесуальних гарантій прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. В ході цієї роботи отримано нові результати у вигляді наукових висновків, спрямованих на вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із пошуком оптимальної нормативної моделі здійснення міжнародного співробітництва у цій сфері, в якій на належному рівні забезпечено правову захищеність прав особи – суб'єкта відповідних правових відносин. До найважливіших положень, що містять наукову новизну, слід віднести

наступні.

Уперше:

– обґрунтована система кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, складовими компонентами якої визначено: - загальні засади кримінального провадження; - кримінальну процесуальну форму здійснення цього виду міжнародного співробітництва; - процесуальний статус особи – суб'єкта правових відносин, що виникають і розвиваються у зв'язку із здійсненням міжнародного співробітництва; - кримінальний процесуальний механізм реалізації прав учасників кримінального провадження при здійсненні міжнародного співробітництва;

– запропонована класифікація кримінальних процесуальних гарантій: (1) за критерієм їх функціонального призначення: - гарантії, спрямовані на захист прав людини при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; - гарантії, спрямовані на додержання процесуальної форми при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження і забезпечення національних інтересів у цій сфері; - організаційно-правові гарантії, спрямовані на створення відповідних умов для здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; (2) за критерієм поширення їх дії: - загальні гарантії, які визначають порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у всіх його формах, передбачених законом та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; - спеціальні гарантії, які визначають порядок здійснення окремих форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження або порядок проведення окремих процесуальних дій;

– доведено кримінальний процесуальний характер правовідносин, що виникають та розвиваються у зв'язку із оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних із наданням міжнародної правової допомоги на території України, у зв'язку з чим запропоновано передбачити порядок такого оскарження в КПК України;

– обґрунтовано, що при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у формі видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції), значення гарантії прав особи набуває ознака громадянства, яка, з огляду на імперативний характер частини 2 статті 25 Конституції України, унеможливує видачу громадян України і у такий спосіб забезпечує їх правову захищеність;

– наголошено на важливості детального правового регулювання вимог до форми та змісту рішення центрального органу України про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. Таке рішення безпосередньо впливає на визначення правового статусу особи, суттєво позначається на її правах і законних інтересах, у зв'язку з чим його форма та зміст мають регулюватися на рівні закону;

– на підставі аналізу передбаченого законом порядку оскарження рішень, що ухвалюються при наданні міжнародної правової допомоги та видачі особи (екстрадиції), зроблено висновок про те, що він має значення гарантії забезпечення прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження. Проте, наголошено на необхідності доповнення статті 591 КПК України положенням щодо розгляду скарги на рішення про видачу (екстрадицію) особи слідчим суддею за правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318-380 КПК України з урахуванням особливостей, зазначених у цій статті.

Удосконалено:

– дефініцію кримінальних процесуальних гарантій прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, під якими пропонується розуміти визначені законом або міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, засоби та способи забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, що застосовуються з метою реалізації завдань кримінального провадження;

– наукові підходи до визначення поняття міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження, під якою пропонується розуміти проведення компетентними органами запитуваної держави на своїй території процесуальних дій за запитом компетентних органів запитуючої держави, виконання яких необхідне для здійснення досудового розслідування, судового розгляду кримінального правопорушення або для виконання вироку суду чи міжнародної судової установи;

– теоретичні напрацювання щодо диференціації кримінальної процесуальної форми, яка у кримінальному провадженні стосовно надання міжнародної правової допомоги знаходить свій прояв у закріпленні загального (стандартного), спрощеного та ускладненого порядку здійснення, що, в першу чергу, залежить від наявності відповідного міжнародного договору та передбаченого ним порядку міжнародних зносин у цій сфері.

Набули подальшого розвитку:

– наукові підходи до з'ясування особливостей дії презумпції невинуватості як засади кримінального провадження при здійсненні видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиції). Автором обстоюється думка щодо відсутності колізійності норм, які утворюють нормативний зміст презумпції невинуватості та порядок видачі особи (екстрадиції), адже екстрадиція має розглядатися винятково як необхідна умова для подальшого здійснення правосуддя та вирішення питання винуватості чи невинуватості особи у вчиненні злочину;

– розуміння стадійного порядку проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги, у зв'язку з чим уточнені та охарактеризовані етапи надання міжнародної правової допомоги, визначено значення їх дотримання як в аспекті забезпечення прав особи –

суб'єкта відповідних правовідносин, так і в аспекті отримання фактичних даних, що можуть бути використані в кримінальному провадженні як судові докази;

– напрацьовані наукою кримінального процесу пропозиції щодо удосконалення порядку оскарження рішень слідчого судді, зокрема, тих, що стосуються розгляду скарги на рішення про видачу особи (екстрадицію). Обґрунтована необхідність поширення на особу, видача якої запитується, передбаченого КПК України права прокурора на касаційне оскарження ухвали апеляційного суду.

На підставі проведеного дослідження сформульовані пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КПК України.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертаційному дослідженні висновки і пропозиції можуть бути використані: (а) у науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень кримінальних процесуальних гарантій прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; (б) у законотворчій діяльності – в процесі розробки законів України про внесення змін до КПК; (в) у правозастосовній діяльності – з метою формування практики здійснення міжнародного співробітництва у цій сфері, що відповідатиме вимогам закону та спрямоване на вирішення завдань кримінального провадження; (г) у навчально-методичному процесі – при викладанні курсу кримінального процесу та спецкурсів, підготовці підручників і науково-практичних посібників.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, представлена, обговорена, схвалена й рекомендована до захисту на засіданні кафедри кримінального процесу. Основні положення й висновки роботи доповідались автором і були оприлюднені на: Науково-практичній конференції «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики» (09-10 березня 2012 року. м. Харків); міжнародній науково-практичній конференції «Поглиблення інтеграційних процесів в сучасному світі та національне законодавство» (1-2 червня 2012 р. м. Львів); міжнародній науково-практичній конференції «Право та інші соціальні норми: вимоги часу» (15-16 червня 2012 р. м. Одеса); міжнародній науково-практичній конференції «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (25-26 травня 2013р. м. Донецьк).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у 6 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях і тезах 7 доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою й завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, списку використаних джерел (276 найменувань). Загальний обсяг рукопису дисертації становить 220 сторінок, з яких основний

текст – 190 сторінок, список використаних джерел – 30 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічне й теоретичне підґрунтя, формулюється наукова новизна роботи, з'ясовується практичне значення одержаних результатів, указується ступінь їх апробації.

Розділ 1. «Сутність кримінальних процесуальних гарантій» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Поняття та функціональне призначення кримінальних процесуальних гарантій»* наведено аналітичний огляд існуючих в юридичній науці підходів до визначення сутності та характерних ознак кримінальних процесуальних гарантій. Зазначено, що зміст поняття «кримінальні процесуальні гарантії» у більшості наукових праць визначається через такі поняття, як «спосіб», «засіб» та «умова». Автором наведені аргументи на користь того, що гарантіями кримінального судочинства є визначені законом засоби та способи забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві з метою реалізації завдань кримінального провадження.

Зроблено висновок щодо доцільності розмежування гарантій захисту прав і свобод людини та гарантій кримінального провадження, які, разом із тим, знаходяться у взаємозв'язку та взаємообумовленості, забезпечуючи тим самим вирішення завдань кримінального судочинства. До системи кримінальних процесуальних гарантій пропонується віднести: (1) загальні засади кримінального провадження, які визначають сутність, правову модель та зміст останнього, правову модель всіх інститутів кримінального процесуального права; (2) процесуальну форму, що визначає порядок здійснення кримінального провадження, в тому числі й у сфері міжнародного співробітництва, та забезпечує вирішення його завдань, закріплених у ст. 2 КПК України; (3) процесуальний статус особи – суб'єкта правових відносин, що виникають і розвиваються у зв'язку із здійсненням кримінального провадження. Утворюючи ядро правового статусу особи, її процесуальні права і обов'язки мають бути достатніми для захисту її інтересів та створення належних умов для здійснення кримінального провадження; (4) кримінальний процесуальний механізм реалізації прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, важливими складовими якого виступають правова допомога, прокурорський нагляд, судовий контроль тощо.

На підставі проведеного дослідження сформульовано дефініцію кримінальних процесуальних гарантій прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, під якими запропоновано розуміти визначені законом або міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою

України, засоби та способи забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, що застосовуються з метою реалізації завдань кримінального провадження.

У підрозділі 1.2 «Система кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження» з'ясовано складові вказаної системи, доведено їх системні зв'язки та охарактеризована їх сутність.

КПК України закріплює чотири форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. До них належать: міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій; видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція); кримінальне провадження у порядку перейняття, визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб. Дані офіційної статистики свідчать про те, що останні дві форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження займають лише приблизно 5% від загальної кількості запитів. У зв'язку з цим у дослідженні акцентовано увагу на таких формах співробітництва, як міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій та видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція).

У роботі запропонована класифікація кримінальних процесуальних гарантій при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження: (1) за критерієм їх функціонального призначення: - гарантії, спрямовані на захист прав людини (зокрема, ст. 557 КПК (відмова у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу); ст. 564 КПК (вручення документів); та ін.); - гарантії, спрямовані на додержання процесуальної форми (зокрема, ст. 548 КПК (запит про міжнародне співробітництво), ст. 552 КПК (зміст та форма запиту про міжнародну правову допомогу) та ін.); - організаційно-правові гарантії, спрямовані на створення відповідних умов для здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (зокрема, ст. 547 КПК (виконання процесуальних дій дипломатичними представництвами або консульськими установами) та ін.); (2) за критерієм поширення їх дії: - загальні гарантії, які визначають порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у всіх його формах, передбачених законом та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; - спеціальні гарантії, які визначають порядок здійснення окремих форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження або порядок проведення окремих процесуальних дій.

При дослідженні кримінальних процесуальних гарантій прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у формі видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції), наголошено на тому, що значення гарантії набуває ознака громадянства, яка, з огляду на імперативний характер частини 2 статті 25 Конституції України, унеможливорює видачу громадян України і у такий спосіб забезпечує їх

правову захищеність.

Розділ 2. «Кримінальні процесуальні гарантії прав осіб, які беруть участь у процесуальних діях, що пов'язані із наданням міжнародної правової допомоги» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги як гарантія забезпечення прав особи» аналізуються поняття та процесуальний порядок міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій. Незважаючи на наявність легальної дефініції міжнародної правової допомоги (п. 1 ст. 541 КПК України), пропонується її наукова дефініція, яка, на погляд автора дослідження, є більш конкретно за змістом: під міжнародною правовою допомогою під час кримінального провадження розуміється проведення компетентними органами запитованої держави на своїй території процесуальних дій за запитом компетентних органів запитуючої держави, виконання яких необхідне для здійснення досудового розслідування, судового розгляду кримінального правопорушення або для виконання вироку суду чи міжнародної судової установи.

Акцентується увага на необхідності дотримання передбаченого законом та міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, порядку проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги, який має значення гарантії прав осіб, які є суб'єктами відповідних правових відносин.

Відповідно до передбаченого КПК України порядку проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги він включає наступні етапи: 1) отримання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 551 КПК); 2) розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу (ст. 554 КПК), прийняття рішення стосовно надання допомоги, відмови виконання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 557 КПК); 3) виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України (ст. 558 КПК); 4) завершення процедури надання міжнародної правової допомоги (ст. 560 КПК).

Вказаний порядок включає як загальні гарантії прав особи, що стосуються всіх видів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, так і спеціальні гарантії, які стосуються виконання окремих процесуальних дій (зокрема, порядок виклику особи, яка перебуває за межами України (ст. 566 КПК), допиту за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео - або телефонної конференції (ст. 567 КПК) тощо).

Автором зроблено висновок про те, що при здійсненні міжнародного співробітництва у формі надання міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій кримінальна процесуальна форма є диференційованою, що знаходить свій прояв у закріпленні загального (стандартного), спрощеного та ускладненого порядку, який, в першу чергу, залежить від наявності відповідного міжнародного договору та передбаченого ним порядку міжнародних зносин у цій

сфері.

Підрозділ 2.2. «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних із наданням міжнародної правової допомоги на території України, як гарантія забезпечення прав особи» присвячено дослідженню проблем оскарження порушень, що мають місце під час надання міжнародної правової допомоги.

У підрозділі відстоюється позиція, відповідно до якої оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, які пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України, являє собою окремих субінститут інституту оскарження.

Предметом оскарження виступає відповідне процесуальне рішення або процесуальна дія (чи бездіяльність), прийняте або вчинене у зв'язку із виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, якими, на погляд скаржника, завдано шкоди його правам, свободам чи інтересам. Підставою для оскарження вказаних рішень, дій чи бездіяльності є факт завданої шкоди, який на момент оскарження суб'єктивно встановлено скаржником.

Передбачивши можливість оскарження до суду, КПК України, містить лише норму щодо того, що таке оскарження здійснюється у порядку, передбаченому законами України. На думку автора дослідження, таке оскарження має здійснюватися в порядку кримінального судочинства, а розгляд скарги доцільно віднести до компетенції слідчого судді.

Розділ 3. «Кримінальні процесуальні гарантії, що забезпечують права осіб у процесі видачі (екстрадиції)» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), як гарантія забезпечення прав особи» визначено, що екстрадиція відіграє значну роль у сфері міжнародно-правового співробітництва у кримінальному судочинстві.

З'ясовано особливості дії презумпції невинуватості як засади кримінального провадження при здійсненні видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиції), яка полягає в тому, що умовою видачі є фактична відсутність колізійності норм, які утворюють нормативний зміст презумпції невинуватості та порядок видачі особи (екстрадиції).

Доведено, що процедура екстрадиції включає низку етапів, на кожному з яких особи, відносно яких порушено запит про екстрадицію, мають певний обсяг процесуальних прав і гарантій, однією з яких виступає загальний порядок здійснення екстрадиції. При цьому порушення етапності процедури екстрадиції тягне за собою неправомірність прийнятого рішення.

Автором відстоюється позиція, відповідно до якої заочне провадження має розглядатися як альтернатива екстрадиції у разі, якщо держава фактично вичерпала можливості залучити особу, яка переховується за кордоном, до участі у кримінальному провадженні. В роботі наведено

аргументи на користь того, що за наявності відповідних гарантій, заочне провадження є дієвим засобом вирішення завдань кримінального судочинства та здійснення правосуддя.

У дисертації наголошується на важливості детального правового регулювання вимог до форми та змісту рішення центрального органу України про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі.

У підрозділі 3.2. «Оскарження рішень у кримінальному провадженні щодо видачі (екстрадиції) особи» досліджено передбачений законом порядок оскарження як гарантію захисту прав особи, видача (екстрадиція) якої запитується, з'ясовано його недоліки, що зумовлені прогалиною правового регулювання його окремих сегментів. Зокрема, наголошується на необхідності доповнення статті 591 КПК України положенням щодо розгляду скарги на рішення про видачу (екстрадицію) особи слідчим суддею за правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318-380 КПК України з урахуванням особливостей, зазначених у цій статті.

Також, в дисертації обґрунтована необхідність поширення на цю особу передбаченого КПК України права прокурора на касаційне оскарження ухвали апеляційного суду, яку він постановляє за результатами розгляду ухвали слідчого судді. Обмеження суб'єктів права касаційного оскарження вказаного рішення суду винятково прокурором не відповідає, на думку дисертанта, нормативному змісту рівності перед законом і судом та змагальності сторін.

У роботі на підставі теоретичних узагальнень, аналізу судової практики та практики здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження уповноваженими органами сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо зміни та доповнення окремих статей КПК України з метою вдосконалення порядку міжнародного співробітництва у цій сфері та захисту прав особи, яка залучається до участі в ньому.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягало у комплексній розробці проблеми кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження, науковому обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на створення оптимальної нормативної моделі закріплення цих гарантій. Проведене дослідження дає можливість сформулювати низку таких висновків і пропозицій:

1. Передбачений КПК України порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, будучи вперше закріпленим на рівні національного законодавства, становить зміст окремого провадження в системі кримінального судочинства України та містить систему гарантій захисту прав особи - суб'єкта відповідних правових відносин.

2. Кримінальними процесуальними гарантіями прав особи при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є визначені законом або міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, засоби та

способи забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, що застосовуються з метою реалізації завдань кримінального провадження.

3. Систему кримінальних процесуальних гарантій при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження утворюють наступні складові компоненти, які взаємопов'язані між собою та взаємообумовлені: - загальні засади кримінального провадження; - кримінальна процесуальна форма здійснення цього виду міжнародного співробітництва; - процесуальний статус особи – суб'єкта правових відносин, що виникають і розвиваються у зв'язку із здійсненням міжнародного співробітництва; - кримінальний процесуальний механізм реалізації прав учасників кримінального провадження при здійсненні міжнародного співробітництва. При цьому інтегративною якістю системи кримінальних процесуальних гарантій виступає, на думку дисертанта, стан правової захищеності особи, яка залучається до участі у вказаному провадженні.

4. Кримінальні процесуальні гарантії при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження можуть бути класифіковані на наступні групи: (1) за критерієм їх функціонального призначення: - гарантії, спрямовані на захист прав людини при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; - гарантії, спрямовані на додержання процесуальної форми при здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження і забезпечення національних інтересів у цій сфері; - організаційно-правові гарантії, спрямовані на створення відповідних умов для здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; (2) за критерієм поширення їх дії: - загальні гарантії, які визначають порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у всіх його формах, передбачених законом та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; - спеціальні гарантії, які визначають порядок здійснення окремих форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження або порядок проведення окремих процесуальних дій.

5. Дотримання встановленого законом і міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги має значення як в аспекті захисту прав осіб – суб'єктів відповідних правових відносин, так і стосовно надання доказового значення фактичним даним, отриманим в ході міжнародного співробітництва.

6. Передбачений КПК України порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги включає наступні етапи: 1) отримання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 551 КПК); 2) розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу (ст. 554 КПК), прийняття рішення з приводу надання допомоги або відмови виконання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 557 КПК); 3) виконання запиту

(доручення) про міжнародну правову допомогу на території України (ст. 558 КПК); 4) завершення процедури надання міжнародної правової допомоги (ст. 560 КПК).

7. При здійсненні міжнародного співробітництва у формі надання міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій кримінальна процесуальна форма є диференційованою, що знаходить свій прояв у закріпленні загального (стандартного), спрощеного та ускладненого порядку, який, в першу чергу, залежить від наявності відповідного міжнародного договору та передбаченого ним порядку міжнародних зносин у цій сфері.

8. Гарантією захисту прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження є передбачений КПК України порядок реалізації права на судовий захист шляхом оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, пов'язаних із наданням міжнародної правової допомоги на території України, який, разом із тим, не є досконалим. Адже КПК України містить лише загальну норму щодо того, що таке оскарження здійснюється у порядку, передбаченому законами України. Враховуючи кримінальний процесуальний характер правовідносин, які викликають необхідність реалізації права на оскарження, зроблено висновок про доцільність здійснення такого оскарження в порядку кримінального судочинства, а розгляду скарги - слідчим суддею.

9. Будучи окремим видом міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, видача осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (екстрадиція) здійснюється з дотриманням всіх без винятків загальних засад кримінального провадження, у тому числі – презумпції невинуватості. Автором обстоюється думка щодо відсутності колізійності норм, які утворюють нормативний зміст презумпції невинуватості та порядок видачі особи (екстрадиції), адже екстрадиція має розглядатися винятково як необхідна умова для подальшого здійснення правосуддя та вирішення питання винуватості чи невинуватості особи у вчиненні злочину.

10. Проведеним дослідженням встановлено прогалину правового регулювання порядку міжнародного співробітництва у формі видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиції) щодо вимог до форми та змісту рішення центрального органу України про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. КПК України не передбачає його форми, а застосування загальної норми, що міститься у ст. 110 КПК України, унеможлиблюється, оскільки Міністерство юстиції України та Генеральна прокуратура України як центральні органи щодо видачі особи (екстрадиції) не вказані в ній у якості суб'єктів прийняття процесуальних рішень. У зв'язку з цим пропонується закріпити окреме положення в главі 44 КПК України.

11. З метою забезпечення судовим захистом прав особи, видача (екстрадиція) якої запитується, в дисертації наголошується на необхідності поширення на цю особу, передбаченого КПК України права прокурора на касаційне оскарження ухвали апеляційного суду, яку він

постановляє за результатами розгляду ухвали слідчого судді. У зв'язку з цим пропонується ч. 7 ст. 591 КПК України доповнити положенням, відповідно до якого ухвала суду апеляційної інстанції може бути оскаржена в касаційному порядку особою, видача якої запитується, з мотивів неправильного застосування судом норм Кримінального процесуального кодексу України, норм міжнародних договорів України, якщо таке рішення стосується прав, свобод та інтересів особи.

12. У дослідженні сформульовані науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення процесуального механізму гарантування прав осіб, які беруть участь у кримінальних провадженнях, що пов'язані із міжнародним співробітництвом, зокрема: (а) зазначається, що ст. 554 КПК України не визначає строків розгляду запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу, але виходячи з вимог ст. 28 КПК України, запит має бути розглянутий у розумні строки, відповідно бажаний строк виконання запиту є важливим орієнтиром для планування та виконання тієї або іншої процесуальної дії; (б) пропонується уточнити редакцію частини 1 ст. 572 КПК зазначивши, що «особи, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу завдано чи може бути завдано шкоди їх правам, свободам та законним інтересам, мають право оскаржити рішення, дії та бездіяльність до суду»; (в) наголошується на необхідності доповнити КПК України окремою статтею, у якій мають бути закріплені процесуальні права захисника та представника при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації

1. Зуєв В. В. Міжнародне співробітництво за новим КПК України / В. В. Зуєв // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. - Випуск 19, Том 4. – С. 129-133;
2. Зуєв В. В. Процесуальні гарантії прав осіб при тимчасовій передачі в рамках міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях / В.В. Зуєв // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2013. - Випуск 21, Частина 1, Том 3. – С. 130-133;
3. Зуєв В. В. Сутність кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві / В.В. Зуєв // Університетські наукові записки. - 2013. - №1 (45). – С. 321-328;
4. Зуєв В. В. Обжалование при предоставлении международной правовой помощи как гарантия обеспечения прав личности / В.В. Зуев // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – Киченев. – 2013. - №11(263). – С. 39-42;
5. Зуєв В. В. Порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги як гарантія забезпечення прав особи / В. В. Зуєв // Юрист України. – Х. – 2013. - №3(24). – С. 75-82;
6. Зуєв В. В. Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення

(екстрадиція), як гарантія забезпечення прав осіб / В. В. Зуєв // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. - Випуск 24, Том 4. – С. 87-90.

7. Зуєв В. В. Процесуальні гарантії забезпечення прав особи у кримінальному судочинстві / В. В. Зуєв // Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики : матер. наук.-практ. конф. 09-10 березня 2012 року. – Х., 2012. - Т.3. - С. 66 – 68.

8. Зуєв В. В. Класифікація гарантій прав особи у кримінальному процесі: теоретичний аспект / В. В. Зуєв // Поглиблення інтеграційних процесів в сучасному світі та національне законодавство : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 1-2 червня 2012 р. – у 2-х частинах. – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. – Ч. II. – С. 77 – 80.

9. Зуєв В. В. Поняття кримінальних процесуальних гарантій прав особи / В. В. Зуєв // Право та інші соціальні норми: вимоги часу : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 червня 2012 р.). – Одеса : у 2-х частинах. – О., 2012. – ч. 2. – С. 72 – 74.

10. Зуєв В. В. Функціональна характеристика гарантій прав особи / В. В. Зуєв // Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та напрями розвитку : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 30 травня 2012 року. – Запоріжжя, 2012. – Ч. 2. – С. 102 – 104.

11. Зуєв В. В. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства як підгалузь кримінального процесуального права / В. В. Зуєв // Актуальні досягнення юридичної науки в ХХІ столітті : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 30 листопада – 1 грудня 2012 р. – у 2-х частинах. – Львів, 2012. – Ч. II. – С. 50 – 52.

12. Зуєв В. В. Процесуальні гарантії прав осіб при тимчасовій передачі / В. В. Зуєв // Міжнародна науково-практична конференція «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» : матер. наук.-практ. конф. 25-26 травня 2013р. – Донецьк, 2013. – С. 93 – 95.

13. Зуєв В. В. Гарантії прав особи при проведенні допиту в режимі відео- або телефонної конференції в рамках міжнародного співробітництва / В. В. Зуєв // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання підготовки фахівців у вищих навчальних закладах: досвід, проблеми, перспективи» : матер. наук.-практ. конф. 7-8 червня 2013р. - Чернігів, 2013. – С. 113 - 115.

АНОТАЦІЯ

Зуєв В.В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова

діяльність. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України – Харків, 2015.

У дисертації досліджені актуальні проблеми, що стосуються надання процесуальних гарантій особам, які беруть участь у процесуальних діях в процесі кримінального провадження, що пов'язане з міжнародним співробітництвом, наданням міжнародної правової допомоги.

У роботі визначена процесуальна сутність міжнародного співробітництва при кримінальному переслідуванні, а також надання міжнародної правової допомоги та екстрадиції, виділені гарантії, що стосуються кожної із зазначених процесуальних форм.

У дослідженні наведені аргументи на користь того, що така група гарантій є системою, до складу якої входять гарантії прав і свобод особи, а також гарантії, що стосуються організації процесу міжнародного співробітництва.

У дисертації досліджено умови оскарження процесуальних рішень, дій та бездіяльності органів державної влади, а також окремих посадових осіб, пов'язаних з міжнародним співробітництвом, з наданням міжнародної правової допомоги та екстрадиції в процесі відповідного кримінального провадження.

Обґрунтована позиція, відповідно до якої така система потребує вдосконалення, сформульована низка практичних пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів осіб, щодо яких ведеться кримінальне провадження, пов'язане з міжнародним співробітництвом, з наданням міжнародної правової допомоги та екстрадиції.

Ключові слова: процесуальні гарантії, система, міжнародне співробітництво, міжнародна допомога, екстрадиція, кримінальне провадження, процесуальний механізм.

АННОТАЦІЯ

Зуев В.В. Уголовные процессуальные гарантии прав личности при международном сотрудничестве в уголовном производстве. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2015.

В диссертации исследованы актуальные проблемы, касающиеся предоставления процессуальных гарантий лицам, в отношении которых выполняются процессуальные действия в процессе уголовного производства, связанного с международным сотрудничеством, с оказанием международной правовой помощи.

В работе определена процессуальная сущность международного сотрудничества при

уголовном преследовании, а также оказания международной правовой помощи и экстрадиции, выделены гарантии, касающиеся каждой из указанных процессуальных форм.

В исследовании приведены аргументы в пользу того, что данная группа гарантий представляет собой систему, в состав которой входят гарантии прав и свобод лица, а также гарантии, касающиеся организации процесса международного сотрудничества.

Предусмотренный УПК Украины порядок международного сотрудничества в ходе уголовного производства, будучи впервые закрепленным на уровне национального законодательства, составляет содержание особого производства в системе уголовного судопроизводства Украины и содержит систему гарантий защиты прав лица - субъекта соответствующих правовых отношений.

Определен порядок проведения процессуальных действий при предоставлении международной правовой помощи, который включает в себя следующие этапы: 1) получение запроса о международной правовой помощи (ст. 551 УПК); 2) рассмотрение запроса иностранного компетентного органа о международной правовой помощи (ст. 554 УПК), принятие решения по поводу предоставления помощи или отказа выполнения запроса о международной правовой помощи (ст. 557 УПК); 3) выполнение запроса (поручения) о международной правовой помощи на территории Украины (ст. 558 УПК); 4) завершение процедуры предоставления международной правовой помощи (ст. 560 УПК).

Исследованы условия обжалования процессуальных решений, действий и бездействия органов государственной власти, а также отдельных должностных лиц, связанных с международным сотрудничеством, с оказанием международной правовой помощи и экстрадицией в процессе соответствующего уголовного производства.

Обоснована позиция в соответствии, с которой данная система нуждается в совершенствовании, сформулирован ряд практических предложений, направленных на совершенствование уголовного процессуального механизма обеспечения прав и законных интересов лиц, в отношении которых ведется уголовное производство, связанное с международным сотрудничеством, с оказанием международной правовой помощи и экстрадицией.

Ключевые слова: процессуальные гарантии, система, международное сотрудничество, международная помощь, экстрадиция, уголовное производство, процессуальный механизм.

SUMMARY

Zuiev V.V. Criminal procedural guarantees of individual rights in international cooperation in criminal proceedings. - The manuscript.

The dissertation of obtaining the scientific degree of Candidate Science in law, specialty 12.00.09 – criminal process and criminalistics and forensics, investigation and search operations. – Yaroslav the

Wise National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine – Kharkov, 2015.

The thesis reveals significant issues dealing with the problem of the provision of procedural guarantees for persons to whom various criminal proceedings during international cooperation in criminal cases are applied.

There were pointed out arguments regarding to researched safeguards as a system including guarantees of human rights and freedoms, procedural guarantees and also guarantees for the organization of international cooperation.

The thesis defines the procedural nature of international cooperation in criminal proceedings, as well as the provision of international legal assistance and extradition. Guarantees concerning each of the procedural forms were highlighted.

The conditions of appeal against procedural decisions, actions and omissions of public authorities, as well as individual officials related to international cooperation and international legal assistance and extradition in criminal proceedings were researched.

It was argued in favor the position according to which the system of guarantees of human rights should be improved. A range of practical propositions aimed to improve the criminal procedural mechanism of provision of rights and legal interests of persons, who had been involved during international cooperation, international legal assistance and extradition in criminal cases, were formulated.

Key words: procedural guarantees, international cooperation, international legal assistance, extradition, criminal proceedings.

*Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент Маринів В.І.*

Підписано до друку 04.09.2015 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. – вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1337

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77